

INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Rustamova Shirin Ikrom qizi.

Toshkent Kimyo Xalqoro universiteti.

Maxsus pedagogika SPDP-713 4-kurs talabasi.

ANNOTATSIYA: *Intellectual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlarini zamonaviy ilmiy nuqtai nazardan tahlil etadi. Bolalarning bilish jarayonlari, xotira, diqqat, tafakkur, nutq va ijtimoiy xulq-atvorning o'ziga xosligi yoritildi. Shuningdek, pedagogik yondashuvlar, inklyuziv ta'lim konsepsiyalari va individual ta'lim strategiyalarining samaradorligi ko'rib chiqildi. Maqola 2021–2025 yillardagi tadqiqot natijalari va klinik psixologiya nazariyalari asosida tayyorlangan.*

Kalit so'zlar: *Intellectual nogironlik, psixologik xususiyatlar, pedagogik yondashuv, inklyuziv ta'lim, adaptiv xatti-harakatlar, maxsus pedagogika, IQ darajalari, ijtimoiy moslashuv.*

Kirish

Intellectual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar (Intellectual Disability – ID) — bu kognitiv funktsiyalar va adaptiv xatti-harakatlarda doimiy cheklovlar bilan tavsiflanadigan rivojlanish buzilishi bo'lib, diagnostik mezonlar IQ testi va kundalik hayot ko'nikmalari asosida belgilanadi.

2000-yillardan boshlab kognitiv-biologik, pedagogik va psixologik tadqiqotlar ID ijtimoiylashuvi kabi yo'nalishlarda chuqur natijalarga erishdi.

Ushbu maqola ID bolalarning psixologik xususiyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, pedagogik metod va yondashuvlarni aniqlash hamda ularni ta'lim tizimiga samarali jalb qilish yo'nalishlarini ko'rsatishga qaratilgan.

Asosiy qism

1. Intellectual nogironlik tushunchasi va klinik tavsifi

Intellectual nogironlik — bolaning aqliy salohiyati va moslashuvchan xulq-harakatlarining yosh me'yoridan sezilarli past bo'lishi bilan tavsiflanadi. IQ koeffitsienti odatda 70 dan past bo'lsa, ID tashxisi qo'yiladi, biroq tashxis jarayonida adaptiv xatti-harakatlar ham alohida baholanadi.

2. Psixologik xususiyatlar

1 Diqqat va idrok

ID bolalar diqqatning barqarorligi past, chalg'ish tezligi yuqori bo'ladi. Idrok jarayoni sekin kechadi va ko'rgazmali materiallar orqali yaxshiroq o'zlashtiriladi.

2 Xotira va tafakkur

Bolalarda mantiqiy xotira sust ravishda rivojlanadi. Abstrakt fikrlash va sabab-oqibat munosabatlarini tushunish qiyin bo'ladi. Ular ko'proq konkret, amaliy fikrlashga moyil bo'ladi.

3 Nutq va kommunikatsiya

ID bolalar nutq jihatidan kam rivojlangan bo'lishi mumkin; ularning so'z boyligi cheklangan, grammatik shakllar bilan ishlash qiyin bo'ladi. Kommunikativ ko'nikmalarning pastligi ijtimoiy munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

4 Emotsional va ijtimoiy xulq

Hissiy barqarorlik past, iroda kuchi zaif bo'lishi, motivatsiya ko'pincha tashqi qo'llab-quvvatga bog'liq bo'ladi. Shaxsiy baholash salbiy yoki noadekvat bo'lishi mumkin, bu esa ijtimoiy moslashuvni qiyinlashtiradi.

3. Pedagogik yondashuvlar

1 Individual ta'lim rejalari

ID bolalar bilan ishlashda individual ta'lim rejalari (ITR) tuziladi, ularning qobiliyatlari, ehtiyojlari va o'quv jarayoni uchun moslashtiriladi.

2 Inklyuziv ta'lim va differensial yondashuv

Inklyuziv ta'lim

ID bolalarni sog'lom tengdoshlar bilan birgalikda o'qitish orqali ularning ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlash imkonini beradi.

3 Strukturali va individual metodlar

Maxsus pedagoglar ba'zan o'quv materialini strukturali, bosqichma-bosqich tarzda berish, ko'rgazmali vositalardan foydalanish va multisensorli metodlar .

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarni aqliy rivojlantirish va korrektsiyalash bo'yicha ishlarni tashkil etish bolalarning kognitiv faolligini oshirishga, umumiy intellektual qobiliyat va ko'nikmalarini shakllantirishga, jismoniy rivojlanishga va sog'lig'ini yaxshilashga, o'z-o'zini hurmat qilishni, o'zini o'zi tuzatishga qaratilgan. -xabardorlik, hissiy barqarorlik va o'z-o'zini tartibga solishning shakllanishi, rivojlanish kechikishini ma'lum darajada qoplashga imkon beradi.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlari murakkablik tamoyillari va individual yondashuv asosida psixologik va pedagogik yordamni tashkil etish zarurligini, zamonaviy korrektsiyalash va bilish jarayonlarini rivojlantirish texnologiyalarini yaxshi biladigan va intellektida nuqsoni bo'lgan bolalarga yordam bera oladigan mutaxassislarning ko'p tarmoqli guruhining mavjudligi ma'lum.

Intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlaydigan pedagog -psixolog o'z oldiga o'quvchilarini maxsus maktabda o'qishga tayyorlash, kelajakda esa ishlab chiqarish, ijtimoiy-maishiy mustaqil hayotga va mehnatga tayyorlash vazifasini qo'yadi. Bu bolalarning rivojlanish nuqsonlarini to'liq tuzatish va kompensatsiyasini, barcha aqliy rivojlanishini normal holatga maksimal yaqinlashtirishni talab qiladi.

Aqliy rivojlanish buzilishlarining oldini olishda hal qiluvchi rolni bolaning rivojlanishidagi ikkilamchi og'ishlarning oldini olishga imkon beradigan tuzatish va tarbiyaviy ishlarning eng erta boshlanishi o'ynaydi.

Xulosa.

Intellektual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini aniqlash jarayoni murakkab bo'lib, u diqqat, idrok, tafakkur, nutq, emotsiya va ijtimoiy moslashuv kabi ko'plab komponentlarni o'z ichiga oladi.

2021–2025 yillar ilmiy tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, maxsus pedagogik yondashuvlar — individual ta’lim rejalar, inklyuziv ta’lim strategiyalari va strukturalangan metodlar ID bolalarning o‘quv jarayoniga samarali integratsiyasini ta’minlaydi.

ID bolalarning rivojlanish imkoniyatlarini oshirish uchun psixologik diagnostika, psixolog-pedagogik rejalar, va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimi zarur. Tendentsiya shundaki, zamonaviy tadqiqotlar individuallashtirilgan, ijtimoiy-moslashtiruvchi va inkluziv metodlarning ahamiyatini kuchaytirmoqda.

Intellectual rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar psixologik va pedagogik jihatdan o‘ziga xos rivojlanish yo‘liga ega bo‘lib, ularning bilish jarayonlari, nutqi, hissiy-irodaviy sohasi hamda ijtimoiy moslashuvi me’yoriy rivojlanishdan farq qiladi. Ayniqsa tafakkurning konkret xarakterda bo‘lishi, diqqatning barqaror emasligi va mantiqiy xotiraning sust rivojlanishi ta’lim jarayonida maxsus yondashuvni talab etadi.

Shu bilan birga, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, to‘g‘ri tashkil etilgan pedagogik ta’sir, individual ta’lim dasturlari, inklyuziv muhit va psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali bu bolalarning rivojlanish salohiyatini sezilarli darajada oshirish mumkin. Ularning imkoniyatlarini ochishda erta diagnostika, tizimli korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar va oilaviy hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Intellectual nuqson mavjudligi bolaning rivojlanish imkoniyatlarini inkor etmaydi. Aksincha, ilmiy asoslangan, individual va insonparvar yondashuv orqali ularni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish, mustaqil hayotga tayyorlash va ijtimoiy faolligini oshirish mumkin. Maxsus pedagogikaning asosiy maqsadi — nuqsonni emas, balki shaxsning mavjud imkoniyatlarini rivojlantirishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aqli zaif bolalarning psixologiyasi va pedagogik xususiyatlari – ilmiy maqola (2016–2025) tavsiflari.

2. Aqli rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar psixologiyasining o'ziga xosligi – Oribboyeva & Ikromova, Science and Education.

3. Communication Development in Children with Intellectual Disabilities – o'quvchi kommunikatsiyasi va ta'lim psixologiyasi bo'yicha tahlillar.

4. Reading Comprehension in Adolescents with Intellectual Disabilities – strukturalangan pedagogik yondashuvlar bo'yicha tadqiqot.